

Pulane ya u Funza

TSHIVENDA

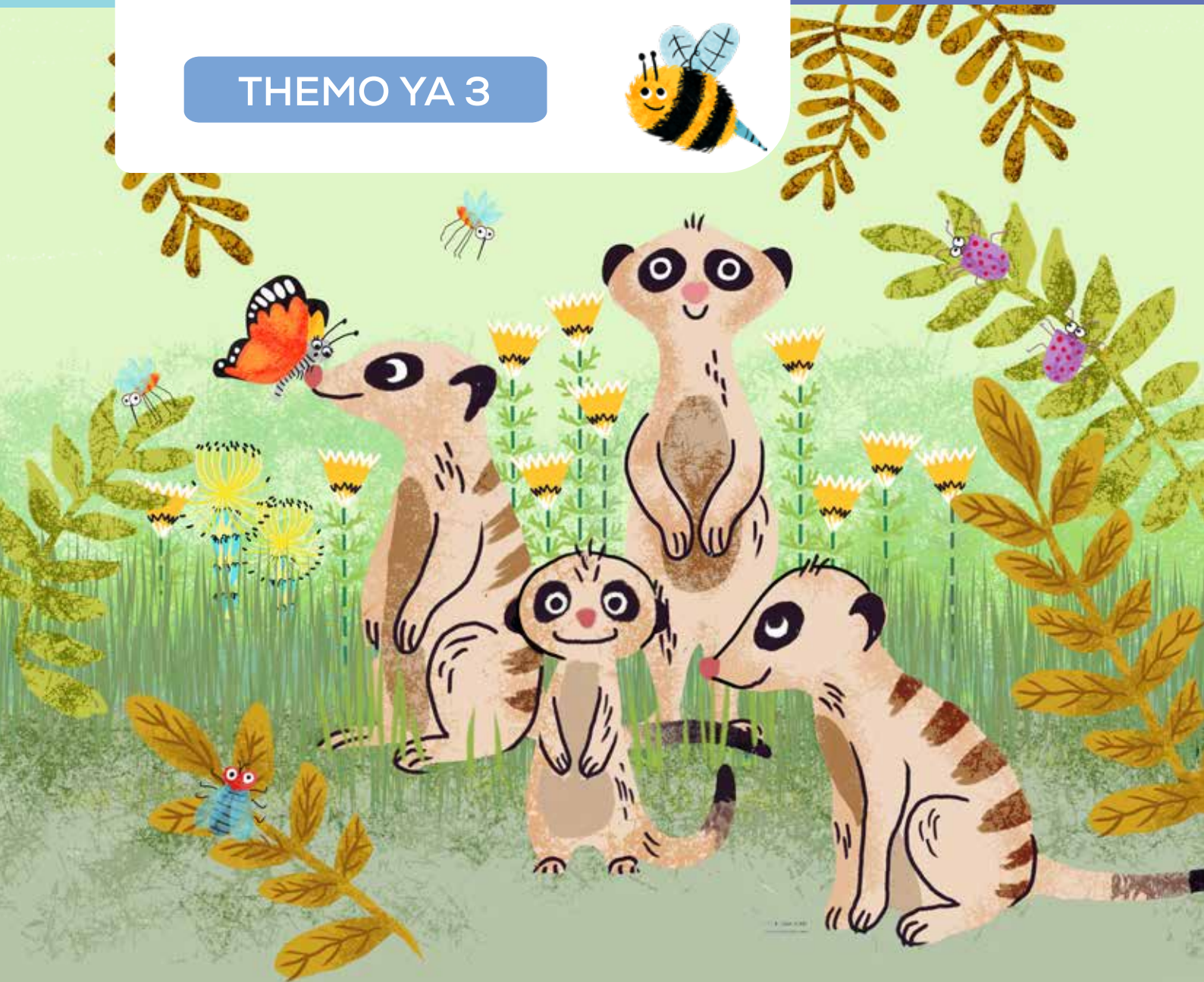
LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 3

GIREIDI YA

2

Pulane ya u Funza

GIREIDI YA 2 | THEMO YA 3

TSHIVENDA

Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0).

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

THEMO YA 3 PULANE YA U FUNZA

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri a pfha ri na vivho**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tūtula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ni nga humbula nga ha tshifhinga tshe na vha na vivho? / No no vhuya na tōda tshithu tshine tsha vha tsha muṇwe muthu?
 - Ndi zwifhio zwiṇwe zwithu zwine na vha na vhukoni khazwo kana u dīhudza ngazwo?
 - Ri nga ita mini arali ri tshi khou dīpfha ri na vivho?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudzisidzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nṱha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
dithu li ofhisaho la maṱo madala khanani/guṱhu khanani
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tūtuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha tātutshedze tātutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Tshiṇwe tshifhinga, musi khonani i tshi takalelwa, kana i tshi nga ita zwithu zwa khwine u fhira riṇe, ri vha na vhuḍipfhi vhu shushaho. Vhuḍipfhi ha vivho vhu vhidzwaho u pfhi 'dithu la maṱo madala khanani/guṱhu khanani'. Fhedzi a ro ngo tea u li thetshelesa! Ri nga li thatha uri li tutshele kule na riṇe ngauri muṇwe na muṇwe u na vhukoni hawe ho khetheaho na vhumuthu hawe.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 2
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 4.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḽi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tḽogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - U mu kela maḽi.
 - Pima u pila pala.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḽalutshe mathomele, nḽila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḽoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḽavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḽogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 1

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Tshidekudeku ndi kuṭiraka.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Tshidekudeku ndi ṭhiraka ṭhukhu ya muvhala wa tshitopana ane a tenda uri dziṅwe goloi dzoṭhe dzi khwine khae. O humbula uri zwidimela zwoṭhe, bisi, goloi na zwiendedzi zwine a zwi vhona zwi a ṭavhanya kana u vha zwihulwane kana ndi zwavhuḽi u fhira ene. Zwenezwo ḽiṅwe ḽuvha, Tshidekudeku o vhona mutukana muṭuku a tshi wela ngomu mulamboni. O humbula uri tshidimela kana bisi kana goloi kana tshiendedzi zwi ḽo thusa mutukana uyo muṭuku, fhedzi a hu na na tshithihi tshazwo tshine tsha nga thusa. Mashudu mavhuya, Tshidekudeku o humbula a ḽa na pulane nahone o guda uri o khethea u fana na dziṅwe goloi dzoṭhe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U monithara Kupfhesesele.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 4.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *ṭhiraka ya tshidekudeku: Ndi ṭhiraka ine ya itelwa u hwala na u bvisa zwithu. Thiraka ya tshidekudeku i na tshipiḁa tsha murahu tshine tsha vhidziwa u pfhi dekudeku. I nga hwala zwithu zwine zwa nga muṭavha, mavu, kana matombo ya zwi shulula musi zwi tshi ṭodea.*
 - *lori: Ndi ṭhiraka khulwane ine ya shumiswa u hwala thundu u bva fhethu huthihi u ya huṇwe.*
 - *tshiendedzi: Tshithu tshine tsha hwala vhathu kana zwithu nga bada, u fana na golo, bisi, ṭhiraka kana baisigira.*
 - *luvhilo: U tshimbila nga u ṭavhanya.*
3. **Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 2
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 5.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe ṅḏila ya u ṅwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - O raha bola.
 - O kokela raka kule.
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha tḥalutshe mathomele, ṅḏila ya kuṅwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḱlasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḱedere, o ṅwala saizi yone ya maḱedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥḱḱa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḱivhe luvhilo lwa u ṅwala nga ṅḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḱuvha ḱo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u tḱavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Tshidekudeku ndi kuṭiraka.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 3ṅwe na 3ṅwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 5.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *vivho: Dzina la vhudipfhi vhune ra vha nao musi ri tshi toda zwine muṅwe muthu a vha nazwo.*
 - *u vha na vivho: Vhudipfhi vhune ra vha nao musi ri tshi toda zwine muṅwe muthu a vha nazwo.*
 - *maandṁa: Tshithu tshine na vha na vhukoni khatsho.*
 - *khaphu: Pfhuṁfo ine wa i wana nga u wina kana u ita zwavhudi, kanzhi ndi khaphu kana tshifanyiso.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha nḁivho nḁivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 6.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Tshiṅwe tshifhinga vathu vha na zwithu zwine ra tama ro vha ri nazwo. Tshiṅwe tshifhinga ri vhona tshithu tshine tsha vha tsha muṅwe muthu, u fana na maṭeki maswa, tshitambiswa, kana pfhuṁfo. Ri nga tama uri na riṅe ri vhe natsho. Hezwi ndi vhudipfhi ho dowealeaho.*
 - *Vivho ndi dzina la vhudipfhi vhune ra vha naho musi ri tshi toda zwine muṅwe muthu a vha nazwo. Muthu muṅwe na muṅwe u pfha e na vivho tshiṅwe tshifhinga.*
 - *Vhathu vha a kona zwithu zwo fhambanaho. Vhaṅwe vhana vha a kona mitambo. Vhaṅwe vha a kona u ola zwifanyiso. Vhaṅwe vha a kona u imba, u tshina kana u thusa vhaṅwe. Roṭhe ri na maandṁa o fhambanaho.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga nḁila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe nḁivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi zwifhio zwine na khou vhona kha hetshi tshifanyiso zwine zwa nga ita uri muthu a pfhe e na vivho?
- Nwana a nga dipfha hani arali muñwe muthu a wana tshiphuga kana naledzi kha muolo wawe?
- Ri nga ita mini musi ri tshi nga tama u vha na tshithu tshine muñwe muthu a vha natsho?

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toḏou...

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
- Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khou toḏa MADZINA A VHASIDZANA.
 - Vhagudi vha a imisa zwandḁ arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muñwe na muñwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - Muthu wa vhuṭanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toḏa MADZINA A ZWILIWA.
 - Mutambo u ya phandḁ ngaurali.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 7.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo nḁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Sasa u a sema.
 - Wama o wisa bugu.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḭlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥoḏa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshidekudeku ndi kuṭiraka.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Tshidekudeku ndi ṭhiraka ṭhukhu ya muvhala wa tshitopana ane a tenda uri dziñwe goloi dzoṭhe dzi khwine khae. O humbula uri zwidimela zwoṭhe, bisi, goloi na zwiendedzi zwine a zwi vhona zwi a ṭavhanya kana u vha zwiḥulwane kana ndi zwavhuḍi u fhira ene. Zwenezwo liñwe ḍuvha, Tshidekudeku o vhona mutukana muṭuku a tshi wela ngomu mulamboni. O humbula uri tshidimela kana bisi kana goloi kana tshiendedzi zwi ḍo thusa mutukana uyo muṭuku, fhedzi a hu na na tshithihi tshazwo tshine tsha nga thusa. Mashudu mavhuya, Tshidekudeku o humbula a ḍa na pulane nahone o guda uri o khethea u fana na dziñwe goloi dzoṭhe.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita ndowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U ita vhungoho uri ipfhi li sumbedzaho nyito (liiti) li tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (nefungo).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi pfha ndi na vivho. Na ene u pfha e na vivho.
 - c. Kha vha talutshedze TKL mafhungoni: Lipfhanisi la nefhungo li tshimbilelana na muthu wa nyito fhungoni (nefungo).
2. **Kha vha ite ndowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: N̄ne ndi pfha ndo takala. Ene vho tungufhala.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Vhonefungo avha vha tshimbilelana na mapfhanisi avho? Ri nga ita mini uri ri vhe na vhuṭanzi uri mapfhanisi a nefhungo a tshimbilelana na vhonefungo vhao?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Ri nga vhalela mafhungo ashu n̄tha, ra vha na vhuṭanzi uri zwe ra n̄wala zwi tshimbilelana na zwine ra amba. Tshin̄we tshifhinga, hezwi zwi nga ri thusa u talukanya musi ro khakha malugana na u tshimbilelana ha nefhungo na lipfhanisi la nefhungo. Musi ndi tshi vhalela mafhungo aya n̄tha, a pfhala o khakhea! Ndi nga a lugisa: Ndi pfha ndi tshi takala. U pfha a tshi tungufhala.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - N̄ne... khou gidima.
 - Inwi... khou gidima.
 - Riṇe... khou gidima.
 - Vhone... khou gidima.
 - Ene... khou gidima.
 - b. Kha vha talutshedze vhagudi uri: Fhedzisani mafhungo u itela uri nefhungo wa fhungo a tshimbilelane na lipfhanisi la nefhungo.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Lipfhanisi la nefhungo li tshimbilelana na muthu wa nyito fhungoni (nefungo).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 7.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toḁou...

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khou toḁa MADZINA A VHASIDZANA.
 - b. Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - c. Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muḁwe na muḁwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - d. Muthu wa vhuṭanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - e. Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toḁa MADZINA A ZWILIWA.
 - f. Mutambo u ya phanda ngaurali.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 8.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḁa mushumo muḁwe na muḁwe.
 - c. Kha vha modeḁe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ḁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe ṅḏila ya u ṅwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - A karuwa u a lila.
 - U hola muholo.
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha tḥalutshe mathomele, ṅḏila ya kuṅwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḷasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḷedere, o ṅwala saizi yone ya maḷedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥḏa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ṅwala nga ṅḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḷo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshidekudeku ndi kuṭiraka*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzgendunzhe ya zwine zwa khou itea?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 1ṁwe na 1ṁwe 3a tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 3a marangaphanda u itela u mode3a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha divhadze t̄ho ho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo n̄wala: Tshiṭori tshi no amba nga vivho.
2. **Kha vha t̄alutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ḡo n̄wala nga muanewa ane a vha na vivho kha... Ene u tea u guda u pfha o takala!
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Zwithu zwine muanewa waṅu a vha na vivho khazwo.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - Muanewa waṅu ndi nnyi?
 - Muanewa waṅu o vhona mini?
 - Zwo vha zwi zwa nnyi?
 - Ndi nga mini o vha a tshi khou zwi t̄oḡa?
 - Hu na muthu we a ni thusa? Hani?
 - Muanewa waṅu o ḡipfha nga ṅḡila ifhio u thomani?
 - Ndi mini tshe tsha ita uri vhuḡipfhi ha muanewa waṅu hu shanduke?
 - Muanewa waṅu o ḡipfha hani magumoni a tshiṭori?
 - Ndi zwifhio zwe na zwi guda nga ha u ita ṅḡowendḡowe na u sa fhela mbilu?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḡo pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni ḡe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

L̄iñwe ḡuvha, ____ o vhona...

Tsho vha tshi tsha...

O vha a tshi tshi takalela ngauri...

O vha a tshi tou tama arali...

Ndi tama...

Zwi tshi thoma o pfha...

Nga murahu a humbula u...

A zwi limuwa uri...

Magumoni azwo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 8.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: tzhema, tsitsa, mutzenene, dzhomela, nzhemu
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O tswukisa rokho yawe tswuku.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 9.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṛwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshidekudeku ndi kuṭiraka*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Nāmusi ri ḑo ola na u nṱwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nḑani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u nḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nḑee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḑo ṅwala: Tshiṭori tshi no amba nga vivho.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Liṅwe ḑuvha, ____ o vhona...

Tsho vha tshi tsha...

O vha a tshi tshi takalela ngauri...

O vha a tshi tou tama arali...

Ndi tama...

Zwi tshi thoma o pfha...

Nga murahu a humbula u...

A zwi limuwa uri...

Magumoni azwo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 9.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nkedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nkedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - b. Namusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - c. U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - d. Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - e. Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - f. Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ḡipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nkedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṱha, nga ipfhi ġi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḡo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṱe fulufhelo ġa mugudi muṅwe na muṅwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa na nga u nṱea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nṱee kġasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwiṅisa u nkedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṅwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṱha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: z**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *n, z, w*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale ṱhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *n, z, w*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: nz**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṱhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṱwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṱwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṱwala: *nzenene, nzambo, nzumbululo*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 11.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṱwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṱwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṽḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḡere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarelele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba:** *ḏ ḏ ḏ*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḡa u vhumba leḡere: *ḏ ḏ ḏ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḡa tsha uḡa uri vha vhumbe leḡere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ṅdowendḡowe ya u vhumba:** *ḏ ḏ ḏ*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ṅdowendḡowe ya u ṅwala:** *ḏ ḏ ḏ*
 - a. Kha vha ri: ṅwalani leḡere kha bugu yaṅu ya u ita ṅdowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḡere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 13

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Holodei dza vhuria*.
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Zweli o takalela u humela tshikoloni nga murahu ha holodei dza vhuria. Fhedzi musi a tshi pfha nga ha fhethu hoṭhe hu takadzaho he khonani dzawe dza hu dalela, o thoma u ḽipfha nga inwe nḽila nga ha holodei yawe. Nga murahu, kiḽasi yawe yo humbelwa uri i nḽale nga ha tshenzhelo dzayo dza holodei. Kha ri vhale ri pfhe uri Zweli u pfha hani na uri o dzhia tsheo ya u nḽala nga ha mini.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha nḽivho nḽivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ṭumanya.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 12.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *Iwanzhe: Ndi maḍi mahulwane vhukuma a muṇo.*
 - *mahovhohovho: Maḍi ane a elela nṱha ha mupendelo wa tombo ilapfhu kana tshikwara.*
 - *Iwendo: U ya huṅwe fhethu.*
 - *tshenzhemo: Tshenzhemo ndi tshiṅwe na tshiṅwe tshine na tshi vhona, u tshi ita kana u tshi pfha vhutshiloni haṅu. U nga sa mihumbulo ine wa i kuvhanganya.*
3. **Kha vha shumise zwiṱirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: z**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: n, z, w
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: zw**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: mazwilu, zwililo, zwima
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: nzw, nzwinzwimala, nzwunzwumula**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 12.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *A A A*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *A A A*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *A A A*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala:** *A A A*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 15

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Holodei dza vhuria*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 1iṇwe na 1iṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 12.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la W2LSWE2.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Muṭatṱisano wo vha u tshi ḡo thoma hu si kale, fhedzi thimu i kha ḡi vha na thaidzo nthihi khulwane ine ya fanela u i tandulula...
 - Ho vha hu ḡuvha le ha vha hu sa athu thoma mbambe khulwane. Musi vhe kati na u fhaṭa, vhatukana vho humbula nga ha...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.
Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṇamusi ri ḍo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: t**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inwe ya fonimi dzi tevhelaho: *t, n, w*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *t, n, w*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: tw**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḍivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṇwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṇwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṇwala: *tweda, mutwe, mutwedza*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ṭa 14.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṭa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeṭe ṇḍila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḍo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhingani tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḍila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Aa Aa Aaa*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 15

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Holodei dza vhuria*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Zweli o takalela u humela tshikoloni nga murahu ha holodei dza vhuria. Fhedzi musi a tshi pfha nga ha fhethu hoṭhe hu takadzaho he khonani dzawe dza hu dalela, o thoma u dipfha nga inwe ndila nga ha holodei yawe. Nga murahu, kilasi yawe yo humbelwa uri i nwale nga ha tshenzhelo dzayo dza holodei. Kha ri vhale ri pfhe uri Zweli u pfha hani na uri o dzhia tsheo ya u nwala nga ha mini.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siatari linwe na linwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U tumanya.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga tumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu divha?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza ñhoho ya mañwalwa na ñhoëa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Tshiñtori tshi no amba nga vivho.
 - b. Kha vha ñalutshedze ñhoëa dza mushumo:
 - Lushaka: Tshiñtorikhumbulelwa tsha/ tshiñtori tshi si tsha ngoho
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani tshiñtori tshi re na mafhungo a no hovhelela malo.
 - TKL: Lipfhanisi la ñefhungo li tshimbilelana na muiwa wa nyito fhungoni (ñefhungo).
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ñdowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ñuvha, ____ o vhona...
 Tsho vha tshi tsha...
 O vha a tshi tshi takalela ngauri...
 O vha a tshi tou tama arali...
 Ndi tama...
 Zwi tshi thoma o pfha...
 Nga murahu a humbula u...
 A zwi limuwa uri...
 Magumoni azwo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 14.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: t**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: t, n, w
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: nt**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: ntambudzeni, ntakula, ntenda
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: ntw, ntwedzela**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 1a 15.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Aaa Aaa Aaa*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 27

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndivhuwo u kadzinga makumba.*
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tzedzuluso.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḍi kana a si tshavhuḍi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Tshiṭori tshi no amba nga vivho.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani zwidodombedzwa sa tsumbo, u t̄alusa maipfhi kha mafhungo aṅu.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuṅwahaya sa zwine zwa t̄oxeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuṅwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

L̄inwe d̄uvha, ____ o vhona...

Tsho vha tshi tsha...

O vha a tshi tshi takalela ngauri...

O vha a tshi tou tama arali...

Ndi tama...

Zwi tshi thoma o pfha...

Nga murahu a humbula u...

A zwi limuwa uri...

Magumoni azwo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 15.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Tshiṭori itshi tshi amba nga ha...

Ndo takalela musi...

Ndo guda uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: ntwedzela, ntakula, mutwedza, zwililo, nzwinzwimala
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Kamara ya Ntambundzeni yo bva mutwe.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 16.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 151

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Holodei dza vhuria*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri:
Namusi ri ḑo anetshela nga tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha ambe uri: Let me think – I must tell you my favourite part of the story in my own words.
 - c. Kha vha bonyolole maṭo vha vhudze vhagudi nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi avho.
 - d. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - e. Kha vha anetshela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori nga mutevhe wo teaho.
 - f. Kha vha katele zwidombedzwa zwa ndeme, u fana na madzina a vhabvumbudzwa.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha tshintshane u haseledza nga phindulo dzavho na phathinara dzavho nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou amba nga ha tshiṭori, kha vha tshimbile na kiḽasi vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi 1–2 uri vha anetshela kiḽasi tshipiḑa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siat̄ari
ḽa 1

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hodea dza hone:** Tshiṭori tshi no amba nga vivho
2. **Kha vha ḽivhadze mutevhe wa u t̄ola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḽo dzudzanya maṇwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani tshiṭori tshi re na mafhungo a no hovhelela malo.
 - TKL: ḽipfhanisi ḽa ṇefhungo ḽi tshimbilelana na muiṭi wa nyito fhungoni (ṇefhungo).
3. **Kha vha modeḽe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo ḽine ḽa vha na vhukhakhi.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḽila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṇwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṇwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na k̄ḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṇwalwa avho.
6. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha t̄alutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siat̄ari ḽa: 8
 - a. Vheani zwifanyiso izwi nga mutevhe wo teaho.
 - b. Nga murahu, n̄walani fhungo ḽithihi nga ha tshifanyiso tshiṇwe na tshiṇwe.
 - c. Itani vhungoho ha uri mafhungo aṇu a anetshela tshiṭori.
 - d. Ni nga kona u ḽiitela tshiṭori tsha thero ya: Ndi na vivho?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 16.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri a khakha**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tūtula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ni nga humbula nga ha tshifhinga tshe na ita vhukhakhi?
 - Ndi ngani ri tshi ita vhukhakhi musi ri tshi khou guda zwithu zwiswa?
 - Ri nga ita mini musi ri tshi ita vhukhakhi?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudzi idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 18.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhezela vhone musi vha tshi khou vhala
Mapfhura o fhisa ludongo.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tūtuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Tshinwe tshifhinga ri a dzhia tsheo ya u ita zwinwe zwithu, fhedzi zwa sa tshimbile nga ndila yone zwa vho khakhea. Ri mbo di ri 'mapfhura o fhisa ludongo.'

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka:** *ng*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *ng, w*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale ṱhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *ng, w*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo:** *ngw*
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṱhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṱwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṱwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṱwala: *ngwena, tingwa*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ṽa 20.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṽa mushumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha modeṽe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṱwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṱwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṽḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḑere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḓila ya u vhumba: /ḽ /ḽ/ /ḽ/**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḑa tsha monde vha kwatame vha vhee tḥoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḑa tshavho tsha uḽa u vhumba leḑere: /ḽ /ḽ/ /ḽ/
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshanḑa tsha uḽa uri vha vhumbe leḑere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḑa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: /ḽ /ḽ/ /ḽ/**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ñwala: /ḽ /ḽ/ /ḽ/**
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḑere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha tḥole kuñwalele kwa maḽeḑere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 25

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Ndivhuwo u kadzinga makumba.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Jabu o rumiwa vhengeleni u renga nga mme awe, ngeno u khou dovha hafhu a ṭoda u ṭangana na khonani dzawe uri vha tambe bola. Musi e ṇḑilani ya u ya hayani, o lingedza u linganyisa vhuḑifhinduleli hawe na lutamo lwawe lwa u dzhenelela kha wonoyo mutambo. U fana na vhunzhi hashu, Jabu u khou guda uri tshiṇwe tshifhinga ri ita vhukhaki musu nga u thithisea muhumbuloni kana ri tshi lingedza u ita zwithu zwinzhi nga tshifhinga tshithihi. Kha ri vhale u itela u wana uri hu itea mini musu Jabu a tshi tea u khetha zwithu vhukati ha izwi zwithu zwivhili.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṇḑivho ṇḑivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ita tsedzuluso.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 20.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 18.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *kushumo: Mushumo mutuku une wa bva nduni u itela u u ita.*
 - *dauzeni: Tshigwada tsha zwithu zwa fumimbili, kanzhi zwithu zwi no fana, tsumbo: makumba.*
 - *u namuwa: Musi tshithu tsho nukala, tshi tshi khou suvha, na u nambatela musu u tshi tshi kwama.*
 - *makumba o kadzingwaho: Makumba ane a vha uri o tanganiswa a bikiwa kha pani (heyi ndi ndila ine ya vha uri yo dowelea ya u la makumba.).*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: ng**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: ng, w
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: ng**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: nguvho, ngade, vhenga
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: n, wana, hone**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḷa 21.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: *ℓ ℓ ℓ***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *ℓ ℓ ℓ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: *ℓ ℓ ℓ***
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala: *ℓ ℓ ℓ***
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 27

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Ndivhuwo u kadzinga makumba.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liṇwe na liṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 21.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *vhukhakhi: Tshithu tshine ra tshi ita tsho khakheaho nga phoswo.*
 - *khombo: Tshithu tshivhi kana tshi mangadzaho tshine tsha itea nga phoswo, hu si na muthu we a vha o diimisela u tshi ita.*
 - *u shuluwa: Musi tshiluḡi kana luphuse zwi tshi wela nḡa ha tshifaredzi zwa wela fhasi.*
 - *u tanganana: A zwi na vhudele kana u zwo ngo kuna.*
 - b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.
2. **U fhaṭa kha nḡivho nḡivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 22.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Muṅwe na muṅwe u a khakha. Vhana vha a khakha nahone vhaaluwa na vhone vha a khakha. Vhukhakhi ndi tshipiḡa tsho ḡowealeho tsha u guda.*
 - *Zwi dzhia u ita vhukhakhi ha maḡana u itela u guda tshithu tshiswa zwavhuḡi. Vhukhakhi vhuṅwe na vhuṅwe vhu thusa vhuluvhi haṅu u pfhesesa khwine thaidzo kana khaedu, u itela uri ni kone u guda khazwo.*
 - *Musi ri tshi ita vhukhakhi, ri nga humbula nga ha zwe zwa khakhea nahone ra lingedza hafhu. Vhukhakhi vhu ri thusa u guda na u aluwa.*
3. **Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.**
 - a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga nḡila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe nḡivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.
4. **Mbudziso:**
 - a. *Ndi vhukhakhi vhufhio vhune na nga vhu vhona kha tshifanyiso itshi?*
 - b. *Naa ni nga humbula nga ha tshifhinga tshe na ita vhukhakhi vhu fanaho na vhune na vhu vhona kha tshifanyiso?*
 - c. *Ri nga ita mini nga murahu ha u ita vhukhakhi?*

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka:** *n*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya iṅwe ya fonimi dzi tevhelaho: *n*, *w*, *ṅ*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *n*, *w*, *ṅ*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo:** *nw*
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *nwela*, *nwisela*,
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 23.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba: *ee ee ee***
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 27

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndivhuwo u kadzinga makumba.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Jabu o rumiwa vhengeleni u renga nga mme awe, ngeno u khou dovha hafhu a ṭoda u ṭangana na khonani dzawe uri vha tambe bola. Musi e nḡilani ya u ya hayani, o lingedza u linganyisa vhuḍifhinduleli hawe na lutamo lwawe lwa u dzhenelela kha wonoyo mutambo. U fana na vhunzhi hashu, Jabu u khou guda uri tshiṇwe tshifhinga ri ita vhukhaki musu nga u thithisea muhumbuloni kana ri tshi lingedza u ita zwithu zwinzhi nga tshifhinga tshithihi. Kha ri vhale u itela u wana uri hu itea mini musu Jabu a tshi tea u khetha zwithu vhukati ha izwi zwithu zwiwhili.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṇwe na liṇwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga nḡila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḡivhamaipfhi musu vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga nḡila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiṇwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiṇwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiṇwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḡi kana a si tshavhuḡi. Ndi zwifhio zwa na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U n̄wala: Kha vha ḡivhadze na u ita ṇḡowendḡowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭḡḡei
zwishumiswa

1. **Kha vha ḡivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḡḡo sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tshi ḡḡaho u n̄wala nga ha tshin̄we tshithu tshine a tshi athu itea.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Mulovha, ndo khakha. Matshelo a thi nga ḡḡo khakha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze TKL mafhungoni: Livhumbi la tshifhinga tshidaho li sumbedza uri nyito a i athu bvelela.
2. **Kha vha ite ṇḡowendḡowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi ya vhengeleni. Ndi renga mafhi.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shandula hani mafhungo aya uri a n̄walwe e kha tshifhinga tshi ḡḡaho?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Ri anzela u shandula mafhungo a ya kha tshifhinga tshi ḡḡaho nga u dzhenisa ipfhi 'ḡḡo' kha fhungo li tshi rangela pfhi la nyito sa 'ya' kana 'renga'. Zwino ri n̄wala: Ndi ḡḡo ya vhengeleni. Ndi ḡḡo renga mafhi. Hezwi zwi sumbedza uri nyito a i athu itea – fhedzi u ḡḡo itea matshelo.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita ṇḡowendḡowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Ndi la maḡegere.
 - Ndi khou pfha ndo takala.
 - Ndi tamba na khonani dzanga.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri: Shandukisani mafhungo aya a vhe kha tshifhinga tshi ḡḡaho.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ṭole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Livhumbi la tshifhinga tshidaho li sumbedza uri nyito a i athu bvelela.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 23.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: *n***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: *n*, *w*, *ṅ*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *ṅw***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: ṅwala, ṅwedzi, ṅwethuwa
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *n*, *naledzani*, *ene***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḷa 24.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba: *Ee Ea Aea Eaa***
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 27

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndivhuwo u kadzinga makumba.*
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tzedzuluso.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḍi kana a si tshavhuḍi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ñivhadze thoho ya manwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ðo ñwala: U guda nga u khakha.
2. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ðo ñwala nga zwa musi ndi tshi guda u... Ndi khakha lunzhilunzhi, u fana na u..., fhedzi a tho ngo fhela mbilu.
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi, ni tshi khou guda tshithu tshiswa.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshitori tshavho:
 - No guda u ita mini?
 - Nzulele yo vha i ifhio musi ni tshi zwi ita lwa u thoma?
 - No ita vhukhakhi vhufhio?
 - Ndi nga mini ni songo litsha u zwi ita?
 - No ita ndowendowe hani?
 - Ndi tshithu tshiswa tshifhio tshine na nga tama u guda tshifhingani tshi ðaho?
 - Ndi nga mini ni tshi toða u tshi guda?
 - Ni vhona u nga ni nga ñangana na vhukhakhi hufhio kana khaedu dzifhio?
 - Ni nga ita mini arali ni tshi wana uri u guda tshithu tshiswa tshi a konða?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ðo pulana manwalwa a vhoiwe. Ni ðe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Ndo guda u...

U thomani. zwo vha zwi tshi...

Ndo ita vhukhakhi, hu no fana na...

Ndo lingedza ndi sa litshi naho...

Tshifhingani tshi ðaho, ndi tama u guda...

Ndi a tama u guda... ngaauri...

Ndi nga kha ñiita vhukhakhi vhu no nga sa...

Arali zwi tshi konða, ndi ðo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 24.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: ṛwala, nwisela, nguvho, vhenga, hone
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Ngwaneni o vhenga ṇama uri i he mukoki.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 25.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṇwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṇwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 27

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndivhuwo u kadzinga makumba*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeḽe kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṽee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḽa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṽee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṽee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: U guda nga u khakha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Ndo guda u...

U thomani. zwo vha zwi tshi...

Ndo ita vhukhakhi, hu no fana na...

Ndo lingedza ndi sa litshi naho...

Tshifhingani tshi ḡaho, ndi tama u guda...

Ndi a tama u guda... ngauri...

Ndi nga kha ḡiita vhukhakhi vhu no nga sa....

Arali zwi tshi kongḡa, ndi ḡo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 25.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sumbe nyito dzo fhambanaho.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u űekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u ġa na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u űekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nġha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ġa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nġamusi ndi ġo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiűwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kġlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoűhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u űekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anġadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muűwe na muűwe a tshi vhone.
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola.
 - Kha vha ambele nġha, nga ipfhi ġi pfhalaho.
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaġe fulufhelo ġa mugudi muűwe na muűwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa na nga u űea vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha űee kġlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho u itela u khwiűisa u űekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaűwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nġha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: *kh***
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *kh, w, n*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale ṱhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *kh, w, n*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *khw***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṱhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṱwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṱwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṱwala: *khwaṱha, khwaṱhisa, khwikhwidza*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ṽa 27.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṽa mushumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha modeṽe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṱwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṱwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarelele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba:** *ḽ ḽ ḽ*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḡa tsha monde vha kwatame vha vhee tḥoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḡa tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *ḽ ḽ ḽ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḡa tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *ḽ ḽ ḽ*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala:** *ḽ ḽ ḽ*
 - a. Kha vha ri: ṅwalani leḏere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha tḡole kuṅwalele kwa maḽeḏere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 33

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Thesite ya Lindelani ya Mbalo i sa konḑi.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Lindeni u na fulufhelo liḥulwane kha vhukoni hawe ha mbalo nahone u tenda uri ha toḑi u ita ndowendowe kana u ita tshuṅwahaya. Musi kilasi i tshi dzhena kha mushumo u konḑaho vhukuma na u lugisela mulingo, Lindeni o thoma u ketha zwine zwa kwama u guda hawe. U fana na riṅe roṭhe, u khou guda uri vhukhaki vhu nga itea musi ri songo dilugisela zwavhuḑi. Kha ri vhale u itela u wana zwine Lindeni a zwi wana nga ha u guda wo diimisela.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u talutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha talutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U humbulela.
 - b. Kha vha talutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 27.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 18.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *bambiri la mushumo: Siatari li re na mbudziso kana mishumo ine ya fanela u dadzwa.*
 - *mudivhi: Muthu ane a divha zwinzhi nga ha tshinwe tshithu nahone e na vhukoni vhuhulwane khatsho.*
 - *u difulufhela: U dipfha u na vhungoho ha uri u nga ita zwinwe zwithu.*
 - *u difulufhela nga ho kalulaho: U pfha u tshi difulufhela lune wa litsha u lingedza kana u didowedza u ita tshinwe tshithu.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: *kh***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: *kh, w, n*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *nkx***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *nkhethe, nkhanedza, nkho*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *nkhw, nkhwida, nkhwala***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḑa 28.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḑa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḑe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *ḽ ḽ ḽ*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *ḽ ḽ ḽ*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *ḽ ḽ ḽ*
 - Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala:** *ḽ ḽ ḽ*
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 35

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḽa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Thesite ya Lindelani ya Mbalo i sa konḽi*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḽo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 28.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 29.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - “Ho yoo!” ____ o lila...
 - Vhana a vho ngo zwi divha u ____, fhedzi...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.
Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi ḡaho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vhudze vhagudi uri ṇamusi ri ḡo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: ṭ**
 - Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inwe ya fonimi dzi tevhelaho: ṭ, w, n
 - Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṇwe na muṇwe.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: ṭ, w, n
- Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: ṭw**
 - Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḡivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - Zwi tevhelaho, kha vha ṇwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṇwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṇwala: ṭwela, muṭwa
 - Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 30.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - Kha vha modeḷe ṇḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḡila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Ji Ji Ji*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 35

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thesite ya Lindelani ya Mbalo i sa konḁi*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Lindeneni u na fulufhelo lihulwane kha vhukoni hawe ha mbalo nahone u tenda uri ha ṭoḁi u ita ndowendowe kana u ita tshuñwahaya. Musi kilasi i tshi dzhena kha mushumo u konḁaho vhukuma na u lugisela mulingo, Lindeneni o thoma u khetha zwine zwa kwama u guda hawe. U fana na riṇe roṭhe, u khou guda uri vkhakhhi vhu nga itea musi ri songo ḁilugisela zwavhuḁi. Kha ri vhale u itela u wana zwine Lindeneni a zwi wana nga ha u guda wo ḁiimisela.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḁivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḁivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḁipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza ñhoho ya mañwalwa na ñhodega.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: U guda nga u khakha.
 - b. Kha vha ñalutshedze ñhodega dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani pharagirafu mbili dza mafhungo a hovhelelaho maña, inwe na inwe i na ñhoho yayo.
 - TKL: Livhumbi la tshifhinga tshidaho li sumbedza uri nyito a i athu bvelela.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa mihumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa mihumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Ndo guda u...

U thomani. zwo vha zwi tshi...

Ndo ita vhukhaki, hu no fana na...

Ndo lingedza ndi sa litshi naho...

Tshifhinganani tshi ñaho, ndi tama u guda...

Ndi a tama u guda... ngauri...

Ndi nga kha ñiita vhukhaki vhu no nga sa....

Arali zwi tshi kongela, ndi ño...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 30.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: ṭ**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: ṭ, w, n
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: nṭ**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: nṭalela, nṭodele, nṭolela
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: nṭw, nṭwisa, nṭwela**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṁa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḑa 31.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḑa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḑe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṃḑila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Ja Je Jae Eia Aei*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 35

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thesite ya Lindelani ya Mbalo i sa konḍi*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri ḡo khunyeledza u n̄wala: U guda nga u khakha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani liṅwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshun̄wahaya sa zwine zwa t̄ox̄eisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshun̄wahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Ndo guda u...

U thomani. zwo vha zwi tshi...

Ndo ita vhukhakhi, hu no fana na...

Ndo lingedza ndi sa litshi naho...

Tshifhingani tshi ḡaho, ndi tama u guda...

Ndi a tama u guda... nga uri...

Ndi nga kha ḡiita vhukhakhi vhu no nga sa....

Arali zwi tshi konḡa, ndi ḡo...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 31.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Tshiṭori itshi tshi amba nga ha...

Ndo takalela musi...

Ndo guda uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: ṅṱalela, ṅṱwisa, nkhanedza, ṱwela, nkhwida
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O ṅṱoda a neta.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṱhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 32.
 - b. Kha vha vhalele ṅṱha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 35

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thesite ya Lindelani ya Mbalo i sa konḁi*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḁo ḁiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḁiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḁowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha ri: Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḁowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṅu.
 - b. Kha vha ri: Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṅu.
 - c. Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kiḽasi u nea thikhedzo ine ya ṭodea.
 - d. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kiḽasi magumo avho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siat̄ari
ḽa 38

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hodea dza hone:** U guda nga u khakha
2. **Kha vha ḽivhadze mutevhe wa u t̄ola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ḽamusi ri ḽo dzudzanya maḽwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani pharagirafu mbili dza mafhungo a hovhelelaho maḽa, iḽwe na iḽwe i na t̄hoho yayo.
 - TKL: ḽivhumbi ḽa tshifhinga tshid̄aho ḽi sumbedza uri nyito a i athu bvelela.
3. **Kha vha modeḽe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo ḽine ḽa vha na vhukhakhi.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḽila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maḽwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maḽwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na k̄ḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maḽwalwa avho.
6. **Kha vha n̄ee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha t̄alutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siat̄ari ḽa: 38
 - a. Vheani zwifanyiso izwi nga mutevhe wo teaho.
 - b. U bva afho, ni n̄wale fhungo ḽithihi nga ha tshifanyiso tshiḽwe na tshiḽwe .
 - c. Itani vhungoho ha uri mafhungo aḽu a anetshela tshiḽori .
 - d. Ni nga kona u ḽiitela tshiḽori tsha thero ya: Ri a khakha?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 32.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri a tshina**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tūtula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - No no vhuya na tshina? lini? ngafhi?
 - Ndi lushaka lufhio lwa muzika kana mitshino ine na i dīvha?
 - Ni humbula u nga vhathu vha dīpfha hani musi vha tshi tshina?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudzi idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 34.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhezela vhone musi vha tshi khou vhala.
“Ahuna nyito ine ya vha tshukhu musi zwi tshi da kha u shandukisa shango” Cyril Matamela Ramaphosa.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tūtuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha tšalutshedze tšalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Hezwi zwi amba uri muṁwe na muṁwe u na ndugelo dza u dīsa tshanduko shangoni ashu, naho zwa tou vha zwiṁuku hani, zwi na ndeme.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: *th***
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *th, kh, fh, ṭh*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *th, kh, fh, ṭh*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *th***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṱwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṱwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṱwala: *thukha, thathamula, thutha*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 36.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṱwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarelele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba:** *o o o*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḡa tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *o o o*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḡa tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendḡowe ya u vhumba:** *o o o*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendḡowe ya u ñwala:** *o o o*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḏere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽeḏere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 47

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Loyd mutshinimakone*.
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Laud u funa u tshina nahone u ḽiṭahisa nga u tshimbila hoṭhe hune a ya hone. Musi a tshee mutuku, vhathu vhane vha vha tsini nae vha mu kula nungo uri a si tshine, fhedzi o bvela phanḽa a tshi tevhela zwine a zwi funesa. Musi a tshi khou aluwa, o thoma u sika maitele a u tshina, u kovhelana dzividio kha inthanethe, nahone vhukoni hawe ha thoma u swikelela vhathu vhanzhi. Kha ri vhale u itela u wana uri lufuno lwa Laud lwa u tshina lu aluwa hani lwa vha tshithu tshihulwane na uri lu vha na vhuṭumanide na vhañwe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṽee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ita tsedzuluso
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 36.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 34.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *khorogirafu: U sika na u dzudzanya maitele a u tshina u bva mathomoni u swika magumoni.*
 - *khorogirafa: Muthu ane a sika na u funza maitele a u tshina.*
 - *rothini: Sethe ya zwiito zwa u tshina zwine zwa itwa nga ndaela yo khetheaho.*
 - *akhademi: Tshikolo tshine vhathu vha guda vhutsila ho khetheaho, vhu ngaho u tshina.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: *fh***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: *fh, kh, th, ṭh*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *kh***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *khaṭha, khula, khaṭha*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *ṭh, ṭhamu, ṭhukhula***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 37.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: 0 0 0**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, 0 0 0
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: 0 0 0**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala: 0 0 0**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 49

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḽa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Loyd mutshinimakone*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḽo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 37.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *u tshina: U tshimbidza muvhili waṅu kha muzika.*
 - *baṭethe: Mufuda wo khetheaho wa u tshina une wa anetshela nganea hu tshi shumiswa zwithu zwi takadzaho.*
 - *hipihopu: Ndi tshitaila tsha u tshina tshi ṭavhanyaho, tshi re na mafulufulu tshine tsha ita uri ni kone u sumbedza vhuvha haṅu.*
 - *hiphopu: Ndi tshitaila tsha u tshina tshi ṭavhanyaho tshi re na mafulufulu tshine tsha ita uri ni kone u sumbedza vhuvha haṅu.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ngivho ngivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 38.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Huna tshaka nnzhi dzo fhambanaho dza u tshina. Vhaṅwe vhathu vha tshina u itela u ḡitakadza na khonani dzavho. Vhaṅwe vhathu vha ya kilasini, u fana na baṭei kana hip hop, u itela u guda ndila dzo khetheaho dza u tshina. Vhaṅwe vhathu vha guda mitshino ya sialala ine ya bva kha mvelele yavho.*
 - *Vhathu vha tshina u ya nga zwiitisi zwinzhi zwo fhambanaho. Vhathu vha tshina u itela u ḡitakadza, u pembelela, u anetshela zwiṭori, u ita nyonyoloso, u tamba kha tshiṭeidzhi, kana u sumbedza vhuḡipfhi havho.*
 - *U tshina ndi tshipiḡa tsha mvelele nnzhi. Zwiṭshavha zwo fhambanaho na mvelele dzi na mitshino yadzo yo khetheaho. Heyi mitshino i thusa vhathu u pembelela zwiitea zwa ndeme na u kovhelana mvelele.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ngivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi tshaka dzifhio dzo fhambanaho dza u tshina dzine na khou dzi vhona kha tshifanyiso itshi?*
- Ndi lufhio lushaka lwa u tshina lune lwa ni takadza vhukuma? Ndi ngani?*
- Ni humbula u nga ndi ngani vhathu vha tshi tshina?*

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vhudze vhagudi uri ṇamusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: *ph***
 - Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *ph, sh, vh, zh*
 - Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṇwe na muṇwe.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *ph, sh, vh, zh*
- Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *zh***
 - Kha vha vhudze vhagudi vha ṇwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - Zwi tevhelaho, kha vha ṇwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṇwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṇwala: *zhazha, zhalinga, zhinda*
 - Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ṭa 39.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṭa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - Kha vha modeṭe ṇḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḑila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Oo Oo Oo*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musu vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 49

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Loyd mutshinimakone*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Laud u funa u tshina nahone u diṭahisa nga u tshimbila hoṭhe hune a ya hone. Musi a tshee mutuku, vhathu vhane vha vha tsini nae vha mu kula nungo uri a si tshine, fhedzi o bvela phanda a tshi tevhela zwine a zwi funesa. Musi a tshi khou aluwa, o thoma u sika maitele a u tshina, u kovhelana dzividio kha inthanethe, nahone vhukoni hawe ha thoma u swikelela vhathu vhanzhi. Kha ri vhale u itela u wana uri lufuno lwa Laud lwa u tshina lu aluwa hani lwa vha tshithu tshihulwane na uri lu vha na vhuṭumanide na vhañwe.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḍi kana a si tshavhuḍi. Ndi zwifhio zwa na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita ndowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa masala vhukuma kha fhungo u itela u sala kha vhuimo ha dzina la muthu.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Khonani yanga ya mbiluni ndi Amy. Ene u na mbilu yavhuḁi.
 - c. Kha vha t̄alutshedze TKL mafhungoni: Thangeladzina i shumiswa fhungoni u ri thusa u amba nga ha uri ndi nnyi ane a khou ita zwiñwe zwithu ri sa shumisi dzina lawe.
2. **Kha vha ite ndowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Gumani u takalela u namela baisigiri yawe. Gumani u namela baisigiri yawe nga matsheloni mañwe na mañwe. Gumani u takadzwa nga namela a tshi gonya mivhundu mihulwane.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga thivhela vhudzulo hani madzina kha mafhungo aya u itela uri mafhungo a elele zwavhuḁi?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Vhudzuloni ha u dovholola dzina la muthu lunzhilunzhi, ri nga shumisa masala kha u ita uri mafhungo a elele zwavhuḁi. Masala ndi maipfhi a no fana na: ene, riñe, vhone. Sa tsumbo, ri nga shandula dzina 'Gumani' kha fhungo la vuvhili na la vhuraru ra shumisa ene, ngauri aya mafhungo othe a khou amba nga dzina: Gumani.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Ndi takalela u vhalu bugu na makhulu vha mukalaha. ____ ndi muvhalimakone.
 - Rudzani ndi khonani yanga. ____ ha bori na luthihi.
 - Siya, Andani na Bulelwa vha tamba bola ya milenzhe. ____ vha a ðiphiña vho t̄angana.
 - Mukomana wanga na n̄ee ri takadzwa nga u bambela bambeloni. ____ u bambela ri a hu funa.
 - Konanani u a dzhena tshikolo. ____ u pfhana na u guda.
 - b. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri: Ðadzani lisala lo teaho.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.

- c. Kha vha sumbedze: Thangeladzina i shumiswa fhungoni u ri thusa u amba nga ha uri ndi nnyi ane a khou ita zwiñwe zwithu ri sa shumisi dzina lawe.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṅdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 39.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muñwe na muñwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha mañwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muñwe na muñwe a tshi vhalela ṅṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: *vh***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: *ph, sh, vh, zh*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *ph***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *phakha, phuphu*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *sh, shaḑa, shusha***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Vhudzani vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari 40.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Oe Oi Oia Eoi Aio*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musu vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 49

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Loyd mutshinimakone*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiṅwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiṅwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiṅwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha divhadze thoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri do n̄wala: Muthu ane nda tshila nae a no pfhana na tshina.
2. **Kha vha talutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Muthu ane nda tshila nae a no pfhana na tshina ndi... Ndi takalela u mu talela a tshi khou tshina ngauri...
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Muthu ane na tshila nae a no pfhana na tshina.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - Ndi nnyi muthu ane na tshila nae a no pfhana na?
 - Mutshino une a u funesa ndi ufho?
 - U pfhana na u tshina lini?
 - U tshina hu ita uri a dipfhe hani?
 - Ndi nga mini ni tshi takadzwa nga u mu talela musi a tshi khou tshina?
 - Ni vhona a tshi vhonala nga ndila ifhio musi a tshi khou tshina?
 - Ni dipfha nga ndila ifhio musi no mu talela a tshi khou tshina?
 - Na inwi ni a takadzwa nga u tshina? Ngani?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni do pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni de na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

___ wanga/vhanga u/vha pfhana na u tshina...

Mutshino une a/vha u funesa ndi...

U/Vha takalela u tshina musi...

Musi a/vha tshi tshina, zwi mu/vha ita uri a/ vha pfe...

Ndi takadzwa nga u mu/vha talela vha tshi tshina ngauri...

Musi a/vha tshi tshina, ndi vhona u nga u/vha vhonala o/vho...

Musi ndi mu/vha talela a/vha tshi khou tshina, ndi pfha...

Zwi a ntakadza/ a zwi ntakadzi u...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 40.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: , phapha, shaḽa, khaṭha, thathamula, ṭhamu,
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: U shuma vhengeleni ḽa vho Muzhambi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 41.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṛwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 49

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Lloyd mutshinimakone*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ṅwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeṭe mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ṅwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso iṅwe na iṅwe ṅṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ṅea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso iṅwe na iṅwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ṅwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso iṅwe na iṅwe na u ṅwala phindulo ya mbudziso iṅwe na iṅwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ṅdivho yavho ya foniki u ṅwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ṅwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.

U pfhesesa zwo ṅwalwaho

1. **Ndi mini zwe vhaṅwe vhathu vha zwi amba u itela u kula nungo dza Lloyd?**
U kula nungo dza Lloyd kha u tshina, vhaṅwe vhathu vho ri...
2. **Ho itea mini musi Lloyd a tshi posa vidio kha instagram?**
Musi Lloyd a tshi posa vidio kha instagram...
3. **Tshikolo tsha u tshina tshe Lloyd a tshi vula tshi pfhi mini?**
Tshikolo tsha u tshina tshe Lloyd a tshi vula tshi pfhi...

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḑo ṅwala: Muthu ane nda tshila nae a no pfhana na tshina.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

___ wanga/vhanga u/vha pfhana na u tshina...

Mutshino une a/vha u funesa ndi...

U/Vha takalela u tshina musi...

Musi a/vha tshi tshina, zwi mu/vha ita uri a/ vha pfe...

Ndi takadzwa nga u mu/vha ṭalela vha tshi tshina ngauri...

Musi a/vha tshi tshina, ndi vhona u nga u/vha vhonala o/vho...

Musi ndi mu/vha ṭalela a/vha tshi khou tshina, ndi pfha...

Zwi a ntakadza/ a zwi ntakadzi u...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 41.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u űekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u ġa na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u űekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nŭha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ġa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nűamusi ndi ġo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiűwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kġlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoŭhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u űekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anġadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muűwe na muűwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nŭha, nga ipfhi ġi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaŭe fulufhelo ġa mugudi muűwe na muűwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa na nga u űea vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha űee kġlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho u itela u khwiűisa u űekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaűwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nŭha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka:** *m*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *m, b, v, w*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *m, b, v, w*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo:** *mbw*
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *mbwela, mbwisa, mmbwa*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 43.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḏere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarelele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u vhumba:** *W W W*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḡa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḡa tshavho tsha uḽa u vhumba leḏere: *W W W*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḡa tsha uḽa uri vha vhumbe leḏere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḡa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *W W W*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala:** *W W W*
 - a. Kha vha ri: ṅwalani leḏere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽeḏere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 61

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Musa Motha: Mutshini a sa wil.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Hetshi ndi tshiṭori tsha ngoho nga ha Musa Motha, mutukana wa Afrika Tshipembe a tutuwedzaho we a vha a tshi funa u tamba bola ya milenzhe. Musi e na miṅwaha ya fumiṭahe, vhwadze vhwulwane ha marambo ho ita uri madokotela vha fanela u tumula mulenzhe wawe u itela uri a dzule e na mutakalo wavhudi. Musa o vha a sa tsha ḑo kona u tamba bola, fhedzi a hana u litsha. O mbo ḑi funa muzika nahone a ḑigudisa u tshina a tshi shumisa thanda. Nga nungo dzi mangadzaho na u linganyisa, o vha a tshi shuma nga maanda ḑuvha liṅwe na liṅwe u itela u sumbedza shango uri muvhili wawe wo naka nahone wo khwaṭha. Kha ri vhale u itela u guda zwinzhi nga ha uri u tshina ho shandukisa hani vhutshilo ha Musa.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ita tsedzuluso.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 43.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 34.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *giravithi: Maand'a ane a kokodzela vhathu na zwithu fhasi.*
 - *u zwimba (ntsha): U vha huhulwane nga nwambo wa vhulwadze kana u huvhala.*
 - *u thukhulwa muraḏo: Musi dokotela a tshi bvisa tshipiḏa tsha muvhili, tshi ngaho mulenzhe kana tshanḑa, nga nwambo wa vhulwadze kana u huvhala.*
 - *ḑowela: U shandula tshithu uri tshi shume kha vhuimo vhuswa.*
3. **Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: *m***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: m, b, v, w
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *mw***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: mwemwela, mweka, mwethula
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *mb, mbebo, mbevha***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 44.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *U U U*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *U U U*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *U U U*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala:** *U U U*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 63

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Musa Motha: Mutshini a sa wi!*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 44.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 45.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Ho vha hu ḽuvha lo khetheaho kilasini ya u tshina...
 - “Namusi,” hu amba mudededzi wa u funza u tshina, “ri do...”
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri dṱo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: bv**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inwe ya fonimi dzi tevhelaho: *m, b, v, w*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṱhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *m, b, v, w*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: mbv**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṱhe ane vha a dṱivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *mbvula, mbvuvhula, mbvisela*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ṽa 46.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeṽe ṅdila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha dṱo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅdila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Uu Uu Uu*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 63

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Musa Motha: Mutshini a sa wi!*
 - d. Kha vha ambe uri: *Hetshi ndi tshiṭori tsha ngoho nga ha Musa Motha, mutukana wa Afrika Tshipembe a tuṭuwedzaho we a vha a tshi funa u tamba bola ya milenzhe. Musi e na miñwaha ya fumiṭahe, vhuḽwadze vhuḽlwane ha marambo ho ita uri madokotela vha fanela u tumula mulenzhe wawe u itela uri a dzule e na mutakalo wavhuḽi. Musa o vha a sa tsha ḽo kona u tamba bola, fhedzi a hana u litsha. O mbo ḽi funa muzika nahone a ḽigudisa u tshina a tshi shumisa thanda. Nga nungo dzi mangadzaho na u linganyisa, o vha a tshi shuma nga maanda ḽuvha ḽiñwe na ḽiñwe u itela u sumbedza shango uri muvhili wawe wo naka nahone wo khwaṭha. Kha ri vhale u itela u guda zwinzhi nga ha uri u tshina ho shandukisa hani vhutshilo ha Musa.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḽivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñivhadza tshoho ya manwalwa na tshoëa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ðo ñwala: Muthu ane nda tshila nae a no pfhana na tshina.
 - b. Kha vha talutshedze tshoëa dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muhe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani pharagirafu mbili dza mafhungo a hovhelelaho manā, inwe na inwe i na tshoho yayo.
 - TKL: Thangeladzina i shumiswa fhungoni u ri thusa u amba nga ha uri ndi nnyi ane a khou ita zwiñwe zwithu ri sa shumisi dzina lawe.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

___ wanga/vhanga u/vha pfhana na u tshina...

Mutshino une a/vha u funesa ndi...

U/Vha takalela u tshina musi...

Musi a/vha tshi tshina, zwi mu/vha ita uri a/ vha pfe...

Ndi takadzwa nga u mu/vha talela vha tshi tshina ngauri...

Musi a/vha tshi tshina, ndi vhona u nga u/vha vhonala o/vho...

Musi ndi mu/vha talela a/vha tshi khou tshina, ndi pfha...

Zwi a ntakadza/ a zwi ntakadzi u...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 46.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: bv**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: m, b, v, w
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: bw**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: bwela, bwisa, tshibwanana
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: bv, bvafha, bvisa**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḑa 47.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḑa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḑe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedza uri maḽedere a tevhelaho a ṅwalwa hani nga u pomba:** *Ue Ua Uio Iev Aui*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, ṅḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maḽedere nga u pomba kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 63

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Musa Motha: Mutshini a sa wi!*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hōdeā dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Muthu ane nda tshila nae a no pfhana na tshina.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani zwidodombedzwa sa tsumbo, u t̄alusa maipfhi kha mafhungo aṅu.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuṅwahaya sa zwine zwa t̄oḡeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuṅwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

___ wanga/vhanga u/vha pfhana na u tshina...

Mutshino une a/vha u funesa ndi...

U/Vha takalela u tshina musi...

Musi a/vha tshi tshina, zwi mu/vha ita uri a/ vha pfe...

Ndi takadzwa nga u mu/vha t̄alela vha tshi tshina ngauri...

Musi a/vha tshi tshina, ndi vhona u nga u/vha vhonala o/vho...

Musi ndi mu/vha t̄alela a/vha tshi khou tshina, ndi pfha...

Zwi a ntakadza/ a zwi ntakadzi u...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 47.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: tshibwanana, mbvuvhula, mbevha, mbwela, mbebo
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O mbvula rokho.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽinwe na ḽinwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 48.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽinwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 63

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Musa Motha: Mutshini a sa wil!*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Nṁusi ri ḑo ola na u ṁwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṁḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṁu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nṁani muhumbulo waṁu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṁḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṁee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṁwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siat̄ari
ḽa 57

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hodea dza hone:** Muthu ane nda tshila nae a no pfhana na tshina
2. **Kha vha ḽivhadze mutevhe wa u t̄ola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ḽamusi ri ḽo dzudzanya maḽwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani pharagirafu mbili dza mafhungo a hovhelelaho maḽa, iḽwe na iḽwe i na t̄hoho yayo.
 - TKL: Thangeladzina i shumiswa fhungoni u ri thusa u amba nga ha uri ndi nnyi ane a khou ita zwiḽwe zwithu ri sa shumisi dzina ḽawe.
3. **Kha vha modeḽe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo ḽine ḽa vha na vhukhaki.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi nd̄ila ya u dzudzanya vhukhaki uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhalana na u dzudzanya maḽwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhalana na u dzudzanya maḽwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhalana na u dzudzanya maḽwalwa avho.
6. **Kha vha ḽee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha t̄alutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siat̄ari ḽa: 57
 - Itani nyito ya 'Kha ri n̄wale' mafheloni a siat̄ari . N̄walani mafhungo mararu nga ha ḽuvha ḽanu ḽa mabebo.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 48.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri wana thuso**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso tshalutshedzi kha u tūtula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi lini he na vha ni tshi tōda thuso?
 - Ndi nnyi ane a ni thusa musi ni tshi pfha no tūngufhala, u lwala kana ni tshivhilaela?
 - Ndi vhathusi vha lushakaḁe vhane vha vha hone kha tshitshavha tsha hanu?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 50.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nṱha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
u ḁitika nga muthu
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tūtuwedze vhagudi uri vha ṅekane mihumbulo.
 - c. Kha vha tḁalutshedze tḁalutshedzo kana vha ṅee phindulo nga ndila i tevhelaho:
Arali u tshi khou tamba nṅḁa mulenzhe wau wa neta, u nga ḁitika nga muri muhulwane wo khwaṱhaho uri u sa wele fhasi. 'U ḁitika nga muthu' zwi amba u wana thuso ya vhuḁipfhi hau. Arali ni tshi khou ḁipfha no tūngufhala vhukuma, no neta, kana no dinalea kana ni si koni u tandulula thaidzo ni noṱhe, ni nga ḁitika nga muthu o vhibvaho muhumbuloni kana khonani ya tsini, nahone vha ḁo ni tikedza u swika ni tshi ḁipfha no khwaṱha hafhu.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: ṭh**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: ṭh, w, n
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: ṭh, w, n
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: nṱh**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṱhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṱwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṱwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṱwala: nṱhasela, nṱhuvha, nṱhakhamedza
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 52.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṱwe na muṱwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṱwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṱwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṽḽila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbelwe kwa leḑere liṭuku la mupombo/ la u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u vhumba:** *b b b*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḑa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḑa tshavho tsha uḑa u vhumba leḑere: *b b b*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ñwala nga tshandḑa tsha uḑa uri vha vhumbe leḑere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḑa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendḑowe ya u vhumba:** *b b b*
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ñwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendḑowe ya u ñwala:** *b b b*
 - a. Kha vha ri: Ñwalani leḑere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuñwalele kwa maḑere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 75

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *U lamukiswa nga khovhe dza doḽofini.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Liṅwe ḑuvha nga matsheloni, muṅwe musefi lwanzheni ane a pfhi Todd Endris o ya lwanzheni ngei California. O vha a tshi khou ṅamela bodo yawe ya u sefa musi shaka khulwane tshena i tshi mu ṭhasela. Shaka yo luma mulenzhe wa Todd, nahone o vha o hanganea maḑini o tsesaho. Todd o lingedza nga ṅungo dzotṭhe u lwa nayo, fhedzi shaka yo vha i na maandṱa vhukuma. Musi a tshe o hangenea ngaauralo a tshi khou ṭoda thuso, doḽifini dza ṭahe dza u naka dzo mbo ḑi swika heneḑho nga tshihaḑu. Dzo mbo bambela dzo ita tshitendeledzi tsho khwaṭhaho vhukuma dzi tshi mona na Todd. Naa Todd o kona u vhuṽelela muṭavhani wa lwanzhe o tsireledzea? Kha ri vhale hetshi tshiṭori tsha ngoho tshi takadzaho u itela u wana mafhungo nga vhuḑalo.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 52.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 50.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *doḽofini: Ndi tshipuka tsho talifhaho tshine tsha dzula lwanzheni. Doḽofini ndi khovhe dzine dza fema muya, u fana na vhathu.*
 - *phulusa: U thusa muthu ane a vha khomboni.*
 - *bodo ya u sefa: Bodo ndapfhu ine ya shumiswa u namela magabelo a lwanzheni.*
 - *mutshimbidzi wa sefo kha maḽi: Muthu ane a namela magabelo kha bodo ya u disefa.*
3. **Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: ṭh**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: ṭh, w, n
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: nṭhw**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: nṭhwamakhura, nṭhwa
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: ṭhw, maṭhwatṭhwe**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḷa 53.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise kuvhumbele kwa maḽedere danzi / mahulwane nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba:** *B B B*
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere, *B B B*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba:** *B B B*
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala:** *B B B*
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 77

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *U lamukiswa nga khovhe dza doḽofini.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liṇwe na liṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 53.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *nyalafho*: Ndila dza u thusa vhathu uri vha dipfhe vhe khwine kha muyani kana namani.
 - *mualafhi*: Muthu o faneleaho ane a shuma na inwi musi ni tshi ṭoda thuso nga ha vhudipfhi kana muvhili wanu.
 - *fhola*: U fhola nga murahu ha u vhaaisala kana u sinyuwa.
 - *mutshimbilo*: U shumisa nyito dzi ngaho u ṭotomowa, u tshina, u gidima kana u dzungudza.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 54.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Muṅwe na muṅwe u ṭoda thuso nga zwiṅwe zwifhinga. Tshiṅwe tshifhinga vhathu vha pfha vho ṭungufhala, u vhilaela, u sinyuwa, u lwala kana u hanganea. Musi zwenezwi zwi tshi itea, a zwo ngo khakhea u humbela thuso.*
 - *Vhaṅwe vhathu vha pfha vhe khwine musi vha tshi amba. Vhaṅwe vha pfha vhe khwine musi vha tshi ola zwifanyiso, u dzinginyisa mivhili yavho, u fhedza tshifhinga na zwipuka kana u wana thuso kha muthu muhulwane ane vha mu fulufhela.*
 - *Hu na vhathu vhanzhi vhane vha thusa vhaṅwe. Vhathusi avha vha nga vha mirado ya muṭa, vhadededzi, vhaalafhi, madokotela, vhaḍivhi vha zwa ngalafho ya sialala, vhafunzi kana vhaṅwe vhathu vhahulwane vhane vha fulufhelwa.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitete aya na mbudziso dzoṭhe.

4. Mbudziso:

- a. *Ndi ndila dzifhio dzo fhambanaho dzine vhathu vha khou wana thuso kha tshifanyiso itshi?*

- b. U amba, u ola zwifanyiso, u tshimbila kana u fhedza tshifhinga na zwipuka zwi nga thusa hani muthu uri a dipfhe e khwine?
- c. Ndi nnyi ane a nga ri thusa musi ri na thaidzo? Kana musi ri tshi pfha ro tungufhala, u vhilaela, kana u hanganea?

Foniki: Vusuludzani muta wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri do ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka: g**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inwe ya fonimi dzi tevhelaho: g, w, s, r, h, l, x
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: g, w, s, r, h, l, x
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: sw**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a divha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: swiswina, swili, sweule.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 55.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅdila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ṅwala maipfhi a tevhelaho nga u pomba:** *tshibwanana, mbuvvhula*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṱumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḽedere, ṱuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwickhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 77

1. Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.

- Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *U lamukiswa nga khovhe dza doḽofini*
- Kha vha ambe uri: *Liñwe duvha nga matsheloni, muñwe musefi lwanzheni ane a pfhi Todd Endris o ya lwanzheni ngei California. O vha a tshi khou namela bodo yawe ya u sefa musi shaka khulwane tshena i tshi mu tshasela. Shaka yo luma mulenzhe wa Todd, nahone o vha o hanganea maḽini o tsesaho. Todd o lingedza nga nungo dzotṭhe u lwa nayo, fhedzi shaka yo vha i na maanda vhukuma. Musi a tshe o hangenea ngaauralo a tshi khou tṱoda thuso, doḽifini dza tahe dza u naka dzo mbo di swika heneḽho nga tshihaḽu. Dzo mbo bambbela dzo ita tshitendeledzi tsho khwaṭhaho vhukuma dzi tshi mona na Todd. Naa Todd o kona u vhujelela muṭavhani wa lwanzhe o tsireledzea? Kha ri vhale hetshi tshiṭori tsha ngoho tshi takadzaho u itela u wana mafhungo nga vhudalo.*

2. Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:

- Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
- Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
- Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
- Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
- Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu ðodei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa zwiðevhe kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndo ri, “Ndi khou ðoda thuso nga u ðavhanya!”.
 - c. Kha vha ðalutshedze TKL mafhungoni: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
2. **Kha vha ite n̄dowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Mugudisi vho ri muthu muñwe na muñwe u a ðoda thuso tshiñwe tshifhinga.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri vhea ngafhi zwiðevhe u sumbedza zwe muthu a amba? Ndi zwifhio zwiñwe zwiga zwa u vhala zwine ra fanela u zwi shumisa?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Mugudisi vho amba maipfhi haya: Muthu muñwe na muñwe u a ðoda thuso tshiñwe tshifhinga. Ngauri aya maipfhi ndi a mugudisi vhone vhañe, ri a dzhenisa kha zwiðevhe. Zwiðevhe zwi fana na zwiga zwa tshipentshela zwa muambo zwi no sumbedza zwe muñwe muthu a amba. Ri nga tevhedza maga a tevhelaho: Mugudisi wanga vho ri zwi ri vhudza uri ndi nnyi ane a khou amba. Ri tea u dzhenisa khoma phanda ha maipfhi e a ambiwa. Zwiðevhe zwi tangedzela maipfhi e mugudisi a amba kokotolo. Ri tea u shumisa maðederedanzi kha ipfhi ða u thoma nga ngomu ha zwiðevhe. Ri tea u shumisa tshitopo musi ri sa athu vala nga zwiðevhe, ngauri tshitopo ndi tshipiða tsha zwe mugudisi a amba. Ri n̄wala uri: Mugudisi wanga vho ri, “Muthu muñwe na muñwe u a ðoda thuso tshiñwe tshifhinga.”.
3. **Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowendowe ya TKL nga muthihi muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Mugudisi vha ri ndi pfhana na tshikolo.
 - Vhagudi vho ri na vhone vha a pfhana na tshikolo.
 - ðhohoyatshikolo tshashu vho ri tshikolo tshashu tshi fhira zwoñhe.
 - b. Kha vha ðalutshedze vhagudi uri: Vheani zwiðevhe fhethu ho teaho. Humbulani u dzhenisa khoma, ðedere ðihulwane / danzi, na tshitopo kha mafhungo añu.
 - c. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ðole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.

- b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- c. Kha vha sumbedze: Zwiḡevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muḡwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḡila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

Bugu dza U vhala dzo Nangulu-dzwaho / dzo Linganyiswaho (dzi songo netshe-dzwaho nga NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḡila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza nḡowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 55.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muḡwe na muḡwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḡila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maḡwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshesele mugudi muḡwe na muḡwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ḡee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi ri do isa phanda na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: r**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha thoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: g, w, s, r, h, l, x
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: /w**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha nwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi othe ane vha a divha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha nwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u nwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou nwala: mulweli, lwefha
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: xw, tshixwatudzi, lixwa**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 56.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yothe yo nwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḡila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba: *O mbvula rokho.***
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, nḡila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maḡedere, ṭuma musi vha tshi ṅwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 77

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *U lamukiswa nga khovhe dza doḷofini*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ñivhadze thoho ya manwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Tshifhinga tshe nda ñoda thuso.
2. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ño ñwala nga musi we nda ñoda thuso ya u... ____ nthusa nga u...
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Muthu we a ni thusa.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshitori tshavho:
 - Ho bvelela mini?
 - Thaidzo yo vha i ifhio?
 - Ni ñipfha hani?
 - Vho amba mini nga hazwo?
 - Ndi nnyi we a ña u ni thusa?
 - O ri mini?
 - No tandulula hani thaidzo?
 - No tandulula hani thaidzo?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ño pulana manwalwa a vhoiwe. Ni ñe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ñuvha ndo vha ndi...

Nga khathihi fhedzi...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Nga murahu, ____ a/ vha ña a/ vha nthusa.

A/ vha ri, "..."

Rothe ra, ra...

Mafhedziseloni, ndo pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 56.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: tshixwatudzi, mulweli, swiswina, nṱhwamakhura, nṱhuvha
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Maḽi a tshixwatudzi a ya rothola.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṱhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 57.
 - b. Kha vha vhalele nṱha ḽiṇwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṇwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 77

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *U lamukiswa nga khovhe dza doḽofini*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḽo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendele kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṽee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḽa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṽee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṽee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ḡo ṅwala: Tshifhinga tshe nda ṭoḡa thuso.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha va ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Liṅwe ḡuvha ndo vha ndi...

Nga khathihi fhedzi...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Nga murahu, ____ a/ vha ḡa a/ vha nthusa.

A/ vha ri, "..."

Roṭhe ra, ra...

Mafhedziseloni, ndo pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 57.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ḡipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṭha, nga ipfhi ḽi pḡhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḡo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṭe fulufhelo ḽa mugudi muṇwe na muṇwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa na nga u nea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kḽasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwiṇisa u nekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṇwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṭha uri ni pḡhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 3
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḍi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 59.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḍila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere maṭuku oṭhe o funzwaho kha Themo ya 3.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽiṭuku kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere maṭuku nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 91

1. **Kha vha ḽivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Mukundi u wana thuso.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Nga murahu ha musi makhulu wawe vho lovha, mutukana mutuku ane a pfhi Munene o vha a tshi fanela u pfhulutshela kule na hayani hawe ngei Limpopo a ya hayani huswa ngei Mamelodi. Zwoṭhe zwo vha zwi tshi pfhala zwo khakhea nahone zwi sa pfhali, o pfha o ṭungufhala vhukuma na u neta uri a nga vuwa mmbeteni. Makhadzi wawe vhane vha vha na ndavha nae vho zwi vhona uri ngoho Munene o vha a tshi khou tambula naho vho lingedza u mu thusa. Makhadzi wawe vho mbo ḽi ṭalutshedza Munene uri tshiṭwe tshifhinga mihumbulo yashu na vhuḽipfhi hashu zwi a lwala u fana na mivhili yashu. Kha ri vhale tshiṭori itshi u itela u vhona uri tshiṭwe tshifhinga ri ṭoda hani thuso dzo fhambanaho u itela u fhira kha zwifhinga zwi kondaho.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṇdivho ṇdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U humbulela.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 59.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 50.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *vhuṭungu: U ṭungufhala huhulwane hune vhathu vha hu pfha musi vho felwa nga muthu kana tshithu tsha ndeme lwa tshoṭhe.*
 - *khwaṭhisedzwa: O thusa muthu uri a pfhe o dzika nga u mu vhudza uri a songo vhilaela.*
 - *tsikiwa: U pfha wo ṭungufhala vhukuma lwa tshifhinga tshilapfhu na u wana zwi tshi konḁa u diphina nga zwithu.*
 - *muḁivhi wa muhumbulo: Muthu ane a thusa vhathu u pfhesesa mihumbulo yavho, vhuḁipfhi havho, na vhuḁifari havho.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 3
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u tṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha tṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 60.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere danzi / mahulwane oṭhe o funzwaho kha Themo ya 3.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa danzi / ḽihulwane kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere danzi / mahulwane nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭḽeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Mukundi u wana thuso*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liṇwe na liṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 60.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 61.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha nee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - “Ndi khou ṭoda thuso!” ____ o vhidzelela...
 - “No nambatela hani kha muri wonoyo?” ____ a vhudzisa....
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
 - b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

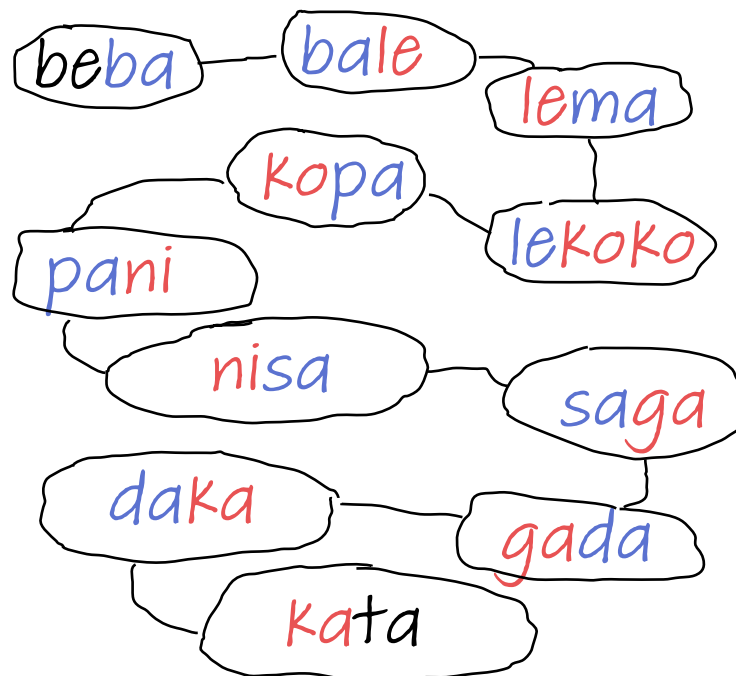
TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Nwalani mubvumo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi tḽea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nḽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha tḽe uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u dḽina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 62.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modela ngila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha kopolole maipfhi nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha u na tsha monde.
- Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale maipfhi a tevhelaho nga u pomba kha bodo:**

- Bobo*
- beba*

- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
- Vha tea u kopolola nga ngila yavhudi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha lavhelese vhukoni ha vhagudi ha u kopolola maipfhi o pombiwaho.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa:
 - U kopolola maipfhi o pombiwaho nga vhuronwane
 - U vhumba malegere na maipfhi o pombiwaho nga ngila yo teaho na nga vhuronwane
 - U fhedza u ñwala maipfhi o pombiwaho nga tshifhinga tsho tiwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mukundi u wana thuso*
 - d. Kha vha ambe uri: *Nga murahu ha musi makhulu wawe vho lovha, mutukana mutuku ane a pfhi Munene o vha a tshi fanela u pfhulutshela kule na hayani hawe ngei Limpopo a ya hayani huswa ngei Mamelodi. Zwoṭhe zwo vha zwi tshi pfhala zwo khakhea nahone zwi sa pfhali, o pfha o tungufhala vhukuma na u neta uri a nga vuwa mmbeteni. Makhadzi wawe vhane vha vha na ndavha nae vho zwi vhona uri ngoho Munene o vha a tshi khou tambula naho vho lingedza u mu thusa. Makhadzi wawe vho mbo di ṭalutshedza Munene uri tshiṅwe tshifhinga mihumbulo yashu na vhuḍipfhi hashu zwi a lwala u fana na mivhili yashu. Kha ri vhale tshiṭori itshi u itela u vhona uri tshiṅwe tshifhinga ri ṭoda hani thuso dzo fhambanaho u itela u fhira kha zwifhinga zwi kondaho.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñivhadza ñhoho ya mañwalwa na ñhodega.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha mumono uno ri ño ñwala: Tshifhinga tshe nda ñoda thuso.
 - b. Kha vha ñalutshedze ñhodega dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani pharagirafu mbili dza mafhungo a hovhelelaho maña, inñwe na inñwe i na ñhoho yayo.
 - TKL: Livhumbi la tshifhinga tshidaho li sumbedza uri nyito a i athu bvelela.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ñuvha ndo vha ndi...

Nga khathihi fhedzi...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Nga murahu, ____ a/ vha ña a/ vha nthusa.

A/ vha ri, "..."

Rothe ra, ra...

Mafhedziseloni, ndo pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 62.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

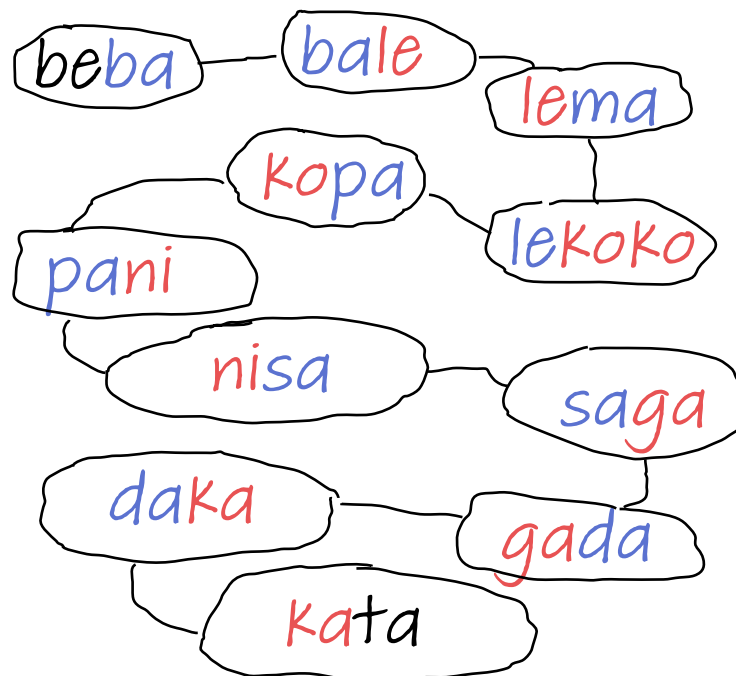
TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Nwalani mubvumo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi ṽodea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nṽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha ṽole uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u ḽidina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 63.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modela ngila ya u shuma mishumo yothe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha kopolole maipfhi nga u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
- Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale maipfhi a tevhelaho nga u pomba kha bodo:**

- *Bobri*
- *Oreba*

- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
- Vha tea u kopolola nga ngila yavhudi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha lavhelese vhukoni ha vhagudi ha u kopolola maipfhi o pombiwaho.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa:
 - U kopolola maipfhi o pombiwaho nga vhuronwane
 - U vhumba malegere na maipfhi o pombiwaho nga ngila yo teaho na nga vhuronwane
 - U fhedza u ñwala maipfhi o pombiwaho nga tshifhinga tsho tiwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mukundi u wana thuso*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbwedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri ḡo khunyeledza u n̄wala: Tshifhinga tshe nda t̄oxa thuso.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani liñwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuñwahaya sa zwine zwa t̄oxeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuñwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Liñwe ḡuvha ndo vha ndi...

Nga khathihi fhedzi...

Ndo pfha...

Nda ri, "..."

Nga murahu, ____ a/ vha ḡa a/ vha nthusu.

A/ vha ri, "..."

Roṡhe ra, ra...

Mafhedziseloni, ndo pfha...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 63.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

The main idea
of this story
was...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi humbula
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Dikithesheni / Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho.

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: ntambudzeni, ṅwala, mbvula, swili, maṭhwaṭhwe
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Nṱhwamakhura dzo bva nge mvula ya na.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṱhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 64.
 - b. Kha vha vhalele nṱha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mukundi u wana thuso*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo nea manweledzo a tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi nea manweledzo a tshiṭori, ri tea u ri:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha mini
 - Zwe nda zwi takalela nga ha tshiṭori
 - Zwe nda zwi guda kha tshiṭori
 - b. Nga u tou pfhufhifhadza vha ambe phindulo dzavho dza mbudziso idzi.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga phindulo dzi re khagala dza tsumbo yaṇu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha manweledzo avho, vha songo kopa tsumbo yavho.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome phindulo dzavho nga heyi ndila:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha...
 - Ndo takalela...
 - Ndo guda
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha kovhelane manweledzo na phathinara yavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi kovhelana manweledzo avho, vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha kovhelane manweledzo avho na kilasi.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siat̄ari
ḽa 55

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hodea dza hone:** Tshifhinga tshe nda t̄oda thuso
2. **Kha vha ḽivhadze mutevhe wa u t̄ola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ḽamusi ri ḽo dzudzanya maḽwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani pharagirafu mbili dza mafhungo a hovhelelaho maḽa, iḽwe na iḽwe i na t̄hoho yayo.
 - TKL: ḽivhumbi ḽa tshifhinga tshid̄aho ḽi sumbedza uri nyito a i athu bvelela.
3. **Kha vha modeḽe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo ḽine ḽa vha na vhukhakhi.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḽila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maḽwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maḽwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na k̄ḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maḽwalwa avho.
6. **Kha vha n̄ee vhagudi mushumo u bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha t̄alutshedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siat̄ari ḽa: 55
 - Itani nyito ya 'Kha ri n̄wale' mafheloni a siat̄ari. Itani khungedzelo ya tshifuwohaya tsho xelaho. N̄walani kha mavhaka o salaho uri ni fhedzise khungedzelo. U bva afho olani tshifanyiso tshi no sumbedza uri tshifuwohaya itshi tshi vhonala nga n̄ḽila ifhio.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 64.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza sumbe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza sumbe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha nekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza sumbe fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modele u anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ñwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi kilasi i sa athu thoma, kha vha dzudzanye bodo ya ngudo iyi.**
 - a. Kha vha nange mushumo muthihi wa u ñwala wa themo ino. Kha vha ole na u ñwala tsumbo yavho ya mushumo kha bodo.
 - b. Kha vha ite vhukhaki musu vha tshi shumisa TKL kha mañwalwa a themo ino, sa tsumbo: Leḡere la u thoma la fhungo li songo vha leḡeredanzi / lihulwane.
2. **Kha vha ḡivhadze u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ino vhege ri ḡo bvisa tshipiḡa tsha mañwalwa ashu a themo ino.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḡiphina ngawo.
 - c. Kha vha sumbedze mvetamveto yavho kha bodo. Kha vha ḡalutshedze uri hoyu ndi mushumo wa u ñwala we vha nanga uri vha kone u anḡadza.
3. **Kha vha modele u anḡadza kha bodo.**
 - a. Kha vha ole hafhu vha ñwale mañwalwa avho kha bodo. Kha vha ite hezwi nga vhuronwane vha dovhe vha engedze zwiñwe zwidombedzwa.
 - b. Kha vha vhalele nḡha mañwalwa a mvetamveto yavho.
 - c. Kha vha sumbedze vhukhaki he vha ita musu vha tshi shumisa TKL. Kha vha ri: Ndo khakha. Leḡere la u thoma la fhungo a si leḡeredanzi / lihulwane. Ndi nga khakhulula hezwi musu ndi tshi anḡadza.
 - d. Kha vha ñwalulule fhungo zwavhuḡi.
 - e. Kha vha sumbedze vhagudi TKL yo khakhululwaho: Leḡere la u thoma la fhungo ndi leḡere lihulwane.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḽa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḽa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siaṽari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṽole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṽhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṽhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽederedanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U

Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi vha sa athuya kilasini, kha vha ite, kha bammbiri, mvetamveto ya mushumo une vha do andadza.**
 - a. Kha vha kopolole tshifanyiso tshavho na mañwalwa ane vha do andadza kha bammbiri lo u itela u sumbedza vhagudi.
 - b. Vha ite chungohu ha u vhulunga mvetamveto yavho ine vha do andadza uri vha kone u i shumisa kha ngudo ya u nekeda.
2. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u elekanya nga zwe vha ñwala zwi no bva kha themo ino.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u vhalwa mañwalwa avho a themo ino.
 - b. Kha vha vhudzise: Ndi mushumo ufho wa u ñwala we na u takalelesa kha themo ino?
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane mushumo wavho wa u ñwala une vha u funesa wa themo ino.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha nange tshipiða tsha mañwalwa ane vha do andadza.**
 - a. Kha vha vhudzise: Ndi tshipiða tshifho tsha zwe na ñwala tshine na do andadza tsha vhalwa nga vhañwe kha themo ino?
 - b. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u nanga mushumo wa u ñwala une vha do andadza.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vhudze phathinara dzavho nga ha mushumo wa u ñwala une vha do andadza.
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u andadza kha bammbiri li songo baindiwaho, u itela uri mushumo wavho u taniwe.**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi andadza, a ri ñwali buguni dzashu sa nga misi. Ri ñwala kha bammbiri li songo baindiwaho, u itela uri zwi leluwe u nekana mishumo yashu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tsumbo yavho ya mushumo wa u andadza kha bammbiri.
 - c. Kha vha phakhele mabambiri a songo baindiwaho (a lwoswo) a u andadza khao.
5. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u thoma u andadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino thomani u andadza mushumo wa vhoiwe. Ni ñwale mushumo wavhuḏi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musi ni tshi kovhela vhañwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.

- Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
- Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.

2. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).

- Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
- Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
- Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
- Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
- Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza t̄ahe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ederedanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza t̄ahe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza t̄ahe fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze hafhu u anḁadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ñamusi ri ḁo fhedzisa u anḁadza tshipiḁa tsha zwe ra ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḁadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḁi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhole na u ḁiphina ngawo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha bvele phanḁa na u anḁadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Zwino bvelani phanḁa na u anḁadza mushumo wa vhoiwe wa mulovha. Ni elelwe u ita mushumo wavhuḁi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musu ni tshi kovhela vhañwe.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u nanga na u anḁadza tshipiḁa tsha mañwalwa avho.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U n̄wala: Vhagudi vha an̄dadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U n̄walela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa n̄dila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.

- Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
- Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.

2. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).

- Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
- Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
- Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
- Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
- Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ed̄eredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modele u ñekedza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze u ñetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ño ñetshedza zwe ra ñwala na zwe ra andadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ñetshedza zwe ra ñwala, ri ñekana na vhañwe. Ri ambela ñtha zwi tshi pfhala uri na vhañwe vha zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhañwe tshifanyiso tshashu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhañwe vha tshi khou ñekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshothe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.
2. **Kha vha modele ñila ya u ñetshedza kha kilasi.**
 - a. Kha vha imisele ñtha mvetamveto yavho yo andadzwaho uri muñwe na muñwe a i vhone.
 - b. Kha vha ñaluse tshifanyiso tshavho nga u ñavhanya vha dovhe vha vhale zwe vha ñwala. Kha vha modele u ambela ñtha nahone zwi tshi pfhala uri muñwe na muñwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vha vhandele zwanda musu vha tshi fhedza.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha sumbedze muñwe na muñwe tshifanyiso tshavho.**
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñilugisela u ñetshedza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Humbulani nga ha fhungo ña u ñalusa tshifanyiso tshanu nahone ni ñidowedze u vhala zwe na ñwala.
5. **Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u humbula na u vhala.**
6. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñetshedza kha phathinara yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñalutshedze tshifanyiso tshavho na u vhalela phathinara dzavho zwe vha ñwala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U ṅwala maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi ṭhanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḡeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi ṭhanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi ṭhanu fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

U vhalā (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedza nyolo dzashu na u vhalā zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṭha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetsheslesa nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṭhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalā zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetsheslesa nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:

Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwandḁa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḁila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṭari ḁa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḁaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhate na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhata maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U n̄wala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
an̄adza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha n̄ekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha n̄ekedza.
 - b. Kha vha n̄ee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u t̄alusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a n̄wala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhalazwe zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na mañwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i d̄aho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḽa
u tambisa,
pḽasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wuḽu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḽo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḽo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ḽine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḽo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muṅwalo: Vhagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḽa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḽe phanda ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhalwa (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U nwalwa: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḡivhaipfhi: Dzina kana ḡiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭoḡei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḡivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ṅee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḡiiti'.
 - b. Ndi ḡo bula ipfhi.
 - c. Arali ḡi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḡi ḡiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḡo shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ḡo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḡa amba.
 - f. Ndi ḡo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḡi thoma.**

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḡa
u tambisa,
ṗasithisini,
zwithivho zwa
maboḡelo,
wuḡu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ḡine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḡo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

